

ТМГ. XXXVII	Бр. 4	Стр. 2045-2056	Ниш	октобар - децембар	2013.
-------------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

Научна полемика
Примљено: 17. 09. 2013.
Одобрено за штампу: 02.12.2013.

Огњен Радоњић
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за социологију
Београд

СОЦИОЛОШКИ ПОГЛЕД НА СВЕТСКУ ЕКОНОМСКУ КРИЗУ И НАЗАД: ОСВРТ ИЗ ПЕРА ЈЕДНОГ ЕКОНОМИСТЕ*

Одговор Владимиру Вулетићу

Мотив за писање ових редова је покушај одбране науке од пашалних квалификација и погрешних интерпретација. У том смислу се осврћем на рад чији ми је наслов привукао пажњу почетком септембра 2013. године. У питању је рад Владимира Вулетића „Социолошки поглед на светску економску кризу”, који је објављен у часопису *Теме* 2013. године [37(1), 11–31].

Основна поставка аутора у овом раду је да: (1) у академским круговима домаћи социолози нису адекватно одговорили на изазове које пред научнике поставља текућа светска економска криза и, (2) економисти нису у стању да, без помоћи социологије, дају адекватан одговор на питање који су прави узроци кризе.

Један од аргумената за критику да се домаћи социолози нису на адекватан начин бавили овом темом је да у најеминентнијим домаћим социолошким часописима (Социологија, Теме, Социолошки преглед) није објављен ниједан рад који је написао домаћи социолог на ову тему, и не само то, већ да часописи Социологија и Социолошки преглед нису објавили ниједан текст на ову тему.

У даљем тексту се аутор осврће на радове појединих економиста који су се бавили питањем узрока светске економске кризе. Међу њима, аутор помиње и мој рад под називом „Узроци текуће глобалне финансијске кризе: магла која је успешно продата”, који је објављен 2009. године у часопису *Нова српска политичка мисао* (17(3–4), 25–54). Ауторови закључци су да у том тексту:

oradonji@f.bg.ac.rs

* Овај рад је део пројекта број 179035 који финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

1. Дајем „врло исцрпан приказ механизма (Вулетић, 2013, стр. 16)“ који омогућава да „нова класа новчаних рентијера ... у кратком року присвоји енормне приходе и бонусе, док истовремено приходи и плате у реалном сектору падају (Радоњић, 2009а, стр. 49).”
2. Да тај систем обухвата и

„интервенционистичку политику државе која охрабрује ризичне потезе шпекуланата тиме што им улива наду да ће, због комплексности финансијског система, сваки пут пребацити ризик њиховог пословања на становништво (Вулетић, 2013, стр. 17).”

У том смислу, како Вулетић пише, се противим интервенционистичкој политици државе, али се истовремено залажем за „стварање регулаторних органа (Ибид, стр. 17)“ који су дужни „континуирано да прате развој финансијских тржишта и да мењају законску регулативу (Радоњић, 2009а, стр. 51).”

3. Скрећем пажњу на класну разлику између класе финансијских рентијера и остатка становништва.
4. Не дајем одговор на „питања како и због чега је створен систем који производи економске кризе и друштвене расцепе (Вулетић, 2013, стр. 17).”
5. Узрок проблема наводно видим у томе што је превладало гледиште Милтона Фридмена (Milton Friedman) према коме за економске кризе искључиву „одговорност сноси погрешно владино управљање, а не нестабилност која је својствена приватној економији (Радоњић, 2009а, стр. 34)“ где је ово гледиште прихваћено због упорности Фридмана захваљујући којој је „нашао пут до срца академске јавности, и што је још важније, политичке елите (Ибид, стр. 34).” Ово објашњење потом аутор одбацује као неозбиљно квалификујући га тако што га упоређује за закључцима да је

„I светски рат последица Принциповог агентата, или да су страхоте II светског рата последица менталне поремећености Адолфа Хитлера (Adolf Hitler) (Вулетић, 2013, стр. 17).”

Даље, аутор закључује да се у већини поменутих радова економиста као основни генератор кризе истиче „неолиберална идеологија”, која узима превласт са доласком на власт „Маргарет Тачер (Margaret Thatcher) у Великој Британији 1979. године” и избором „Роналда Регана (Ronald Regan) у САД годину дана касније (Ибид, стр. 19).”¹

¹ Није на одмет приметити да се Маргарет Тачер изворно пише Margaret Thatcher, а не Margaret Thatcher, док се Роналд Реган изворно пише Ronald Reagan, а не Ronald Regan.

Кренимо редом. На првом месту, није тачно да ниједан текст у часопису *Социологија* није био посвећен текућој економској кризи. Ја сам 2009. године у часопису *Социологија* објавио текст „Кејнесова теорија конвенционалног одлучивања на финансијским тржиштима” [51 (4), 337–364] који се на индиректан начин бави текућом финансијском кризом. Прве речи у уводу овог текста гласе:

„Више је него приметна чињеница да се у последњих тридесетак година финансијске кризе јављају редовно, како у развијеним земљама тако и на брзорастућим тржиштима и да је свака нова криза све дуготрајнија и све жешћа. У моменту писања ових страница свет је загазио у велику финансијску кризу, чини се, до сада незапамћених размера. Иако се свакодневно на вестима могу чути коментари да је криза тренутна и да неће дуго трајати, мишљења смо да ће светска економија у годинама које следе бити на великим искушењима. Криза ће бити озбиљна, далекосежна и веома дубока. Такође, сва је прилика да ни земље на периферији светске економије неће бити поштеђене. Разлог овог песимизма је динамика развоја и тренутна структура финансијских тржишта (Радоњић, 2009б, стр. 338).”

Даље, у истом тексту, на страни 360 указујем на увиде чувеног америчког економисте Ирвинга Фишера (Irving Fisher), који је 1933. године у свом утицајном чланку „The Debt-Deflation Theory of Great Depression” указао на то да је претерано задуживање потенцијално најважнији фактор дубоког и наглог пада економске активности у периоду након избијања финансијске кризе. У наставку, у фусноти 77 излажем емпиријске податаке који су везани за текућу финансијску кризу који говоре у прилог овој Фишеровој тези од пре 80 година.

Циљ рада „Кејнесова теорија конвенционалног одлучивања на финансијским тржиштима” је да оживи теоријски оквир шпекулативних финансијских тржишта чувеног енглеског економисте Џона Мејнарда Кејнза (John Maynard Keynes), који даје одговор на питања како рационални агенти стварно одлучују на финансијским тржиштима и зашто су, управо због интерсубјективног начина доношења одлука, финансијска тржишта инхерентно нестабилна (Keynes, 1936; 1937). Кејнзов приступ анализи функционисања финансијских тржишта је економски (финансијска тржишта су извор средстава за инвестирање), филозофски (бави се онтолошком и епистемолошком проблематиком), социолошки (јер се због велике неизвесности у систему одлуке на финансијским тржиштима доносе по принципу „избора за најлепше лице“) и психолошки (јер анализира психологију маса). Кејнзове аргументе користим са циљем да на научно валидан начин оспорим закључке пристрасне и идеолошки обојене владајуће (mainstream) теорије „ефикасних финансијских тржишта“ (Efficient Markets Hypothesis) која стоји на становишту да су тржишта по при-

роди (инхерентно) стабилна и да је најчешћи узрок криза дејство егзогених фактора, обично погрешне економске политике коју спроводе власти.

Зашто је важна теорија која објашњава како финансијска тржишта функционишу? Одговор је једноставан. Зато што теорије економске науке служе као основа за доношење и спровођење у праксу економских политика које утичу на животе свих нас. Отуда и велики утицај академских економиста на живот сваког члана друштва, иако тога често, појединци, па можда и читава друштва нису свесна. На ову реалност је указао Кејнз када је записао да:

„...практични људи, који уображавају да су потпуно по страни од било каквих интелектуалних утицаја, обично су робови неког покојног економисте. Лудаци на високим положајима, који чују гласове које нико не чује, као да дестилишу своју лудост од неког академског пискарала од пре неколико година (Keynes 1936, стр. 404).”

Управо је овај цитат алузија коју Вулетић није препознао (претпостављам због непознавања економске теорије) када сам написао да је Милтон Фридемен нашао пут до срца академске, али што је много важније, политичке елите.²

Импликације Кејнзове теорије да су финансијска тржишта склона кризама, као и да тржиште може наћи равнотежу на нивоу запослености испод пуне запослености су да је финансијска тржишта потребно строго регулисати и да је у случају пада или прегрејавања економске активности неопходна државна интервенција у виду манипулисања агрегатном тражњом како би се спречиле депресије и инфлаторни налети. Кејнзова теорија се налази у основи Рузвелтовог (Franklin Delano Roosevelt) Њу Дила (New Deal-a) и послератног Бретонвудског међународног монетарног система.

Даље, у првом делу рада „Узроци текуће глобалне финансијске кризе: магла која је успешно продата” анализирам кретања на финансијском тржишту, то јест факторе који су имали за последицу велики берзански крах 1929. године и последично Велику депресију 1929–1932. године.³ Управо су ти фактори утицали на Кејнзову теорију и потом повратно Кејнзова теорија на политичку елиту која се у послератном периоду одлучила за чврсту регулацију финансијског система кроз доношење закона и оснивање институција које су има-

² Сличним резонем се очигледно водио и Чарлс Фергунсон (Charles Ferguson), аутор изванредног документарног филма „Inside Job“, који помиње Вулетић, када је у филму испитивао везе између академских економиста, политичких структура и великих финансијских кућа.

³ У суштини је Велика депресија трајала до 1937. године, када се реални бруто друштвени производ изједначио са оним из 1929. године. Године 1932. су финансијско тржиште и економска активност додирнули дно.

ле за циљ превенцију финансијских криза и зауздавање шпекулативне делатности. Ови закони и институције су заслужне за стабилно функционисање америчке, па самим тим и светске привреде које је трајало све до распада Бретонвундског монетарног система 1971. године, када и почиње демонтирање регулативе финансијских тржишта и међународног кретања капитала.

Са доласком Маргарет Тачер и Роналда Регана на власт ови процеси демонтирање добијају значајно убрзање и финансијске кризе са веома штетним ефектима по економску активност постају регуларна појава. Само у САД су се десили: велики Волстрит (Wall Street) крах 1987. године, затим криза штедно-кредитних асоцијација током осамдесетих година 20. века, дот-ком (dot-com) шпекулативни балон 2000. године и сада, колапс нискоквалитетног хипотекарног тржишта (subprime mortgage market). Не мање важно, исту судбину су претрпеле земље у развоју. На пример, Велика дужничка криза 1982. године, Мексичка текила криза 1994. године, Велика азијска криза 1997. године, Руска криза 1998. године, Бразилска криза 1999. године, Еквадорска криза 1999. године, Турска криза 2000. године, Аргентинска криза 2001–2002. године, Уругвајска криза 2002. године и криза у Источној Европи 2009. године.

Дакле, поента је да су финансијска тржишта објективно, услед дејства великог броја међусобно повезаних фактора, склона кризама. Уколико се финансијска тржишта на адекватан начин не регулишу, добијамо за резултат претерану шпекулативну делатност коју Кејнс поистовећује са активностима коцкарнице:

„Када капитални развој неке земље постане узредни производ активности коцкарнице, онда је вероватно да ће посао бити лоше урађен. Ако се стане на гледиште да је прави друштвени циљ ефектне берзе да ново инвестирање каналише у најповољнијим правцима, са становишта будућег приноса, онда се не може тврдити да она врста успеха коју је остварио Wall Street представља једну од значајних победа *laissez-faire* капитализма (Keynes, 1936, стр. 198).”

Једнаком снагом као и 1936. године ове речи погађају суштину механизма функционисања савремених финансијских тржишта данас и ту се, супротно Вулетићевим тврдњама, налазе јасни одговори на питања „како и због чега је створен систем који производи економске кризе и друштвене расцепа (Вулетић, 2013, стр. 17).”

Дакле, ја нисам извео закључак, као што Вулетић тврди, да је Милтон Фридмен крив због економске кризе нити да је крива неолиберална идеологија. Ради се о комплексним узрочно-последичним односима који, како чињенице говоре, имају за резултат финансијску кризу уколико су финансијска тржишта дерегулисана. Наравно, с обзиром на то да се неолиберализам везује за дерегулацију осамдесе-

тих година прошлог века, а да је неолиберална идеологија у основи неолибералне политике и да је та политика владајућа у данашњем капиталистичком свету, произилази да је са доласком неолибералне идеологије на трон, светска економија поново ушла у кризна времена, слична онима која су била обележје двадесетих и тридесетих година прошлог века. Подсетимо, тих година, како Кејнз напомиње, *laissez-faire* идеологија је такође била владајућа парадигма, што је директно утицало да се и *laissez-faire* економска политика избори за статус владајуће.

Стога, политика дерегулације није била ништа ново 1980-их. Та политика је била позната и двадесетих година прошлог века. Овде се ради само о томе да је 1980-их поново оживела. Зато и поднаслов на страни 34. рада „Узроци текуће глобалне финансијске кризе: магла која је успешно продата” носи назив: „Феникс: оживљавање неолибералне парадигме и дерегулација финансијских тржишта”. Значи, потпуно супротно од Вулетићеве тврдње, генератор кризе није неолиберална идеологија, већ су политике које у основи имају неолибералну идеологију плодно тле за генерисање финансијских криза јер су из објективних разлога (онтолошких и епистемолошких), нерегулисана финансијска тржишта рецепт за нестабилност привредног система. Ове Кејнзове теоријске увиде прихвата Џорџ Сорос (George Soros), чији се цитат налази у горе поменутом тексту на 49. страни:

„...у супротности са веровањем тржишних фундаменталиста, стабилност тржишта није осигурана; она треба да буде активно одржавана од стране регулаторних власти. Због тога што су се ослабиле на калкулације ризика тржишних учесника, регулаторне власти су допустиле долазак периода неконтролисане експанзије кредита (Soros, 2008, стр. 116–117).”

Из свега наведеног произилази да Вулетић, на бази непознавања мог писања и по свој прилици, без дубљег познавања економске теорије и историје, неоправдано симплификује и извлачи из контекста моје закључке, чиме истовремено покушава да изгради основу за свој рад не либећи се истовремено да етикетира аутора чије речи недовољно разуме. У том смислу, сувишан је и просто непотребан закључак Вулетића у коме подучава економисте да „није неолиберализам сам по себи био узрок неолибералног заокрета, као што се постулира у раније наведеним економским радовима, већ је послужио као идеолошки штит капиталистичкој класи у борби коју је повела за очување свог положаја (Вулетић, 2013, стр. 23).” Још једна мала примедба: с обзиром на то да процес финансијализације (којег Вулетић на 22. страни погрешно назива „финансизација”) подразумева преусмеравање профита из реалног у финансијски сектор, понајвише кроз стагнирајуће реалне наднице док продуктивност радника расте, не може се говорити о борби капиталиста (новчаних рентијера) да

очувају свој положај. Може се само говорити о борби капиталиста да побољшају свој положај кроз стварање нове вредности и раст у неједнакости расподеле дохотка. На крају крајева, сама суштина капитала је да се оплоди, што значи да се из система извуче више новца него што је уложено. Чудно је да Вулетић не уочава велику разлику између „очувати” и „побољшати”, када у истом тексту, на 20. страни цитира Думенила и Левија који кажу:

„Он (неолиберализам) изражава стратегију капиталистичке класе удружену са вишим слојем менаџера, посебно финансијских менаџера, с циљем да ојачају своју хегемонију и да је прошире глобално (*Ибид*, стр. 20).”

Такође, просто је сувишно да Вулетић економисте подучава да капиталисти користе неолибералне политике не зато што у њих верују већ због тога што им је то интерес (*Ибид*, стр. 23). Заинтересованим читаоцима бих на ту тему препоручио неколико наслова: Dunkley (2004), Chang (2002; 2007) и Gray (1998). Дакле, Вулетић прави заплет тамо где он не постоји свдећи озбиљне структурне економске расправе на прозаично ламентирање о томе како економисти „отварају значајна питања” али „не дају адекватне одговоре на њих (Вулетић, 2013, стр. 16).”

Такође, у свом тексту, Вулетић каже да дајем исцрпан приказ механизма који омогућава богаћење новчаних рентијера док плате у реалном сектору падају. Мој осврт на то би био да ја не дајем никакав исцрпан приказ механизма који је омогућио богаћење класе новчаних рентијера већ анализирам правац у којем се развијао амерички финансијски сектор у периоду интензивираних дерегулација осамдесетих година прошлог века. Један од основних праваца развоја америчког финансијског сектора, то јест једна од најважнијих финансијских иновација тог периода је секјуритизација (коју Вулетић, из непознатог разлога, на 13. страни назива „секујтеризација”), то јест процес трансформације неликвидне имовине у ликвидну. Секјуритизација (*securitization*) је потом у дерегулисаном окружењу, у комбинацији са финансијским инжињерингом, имала за производ вештачко претварање некавалитетних хартија од вредности у хартије од вредности високог квалитета. Тиме су стварни ризици пословања били прикривени, финансијски инжињери и трговци су у периоду успона тржишта присвајали велике зараде *ex ante*, док је трошкове, који су неизбежно морали доћи једног дана на наплату, платило друштво *ex post* кроз социјализацију трошкова.

Не мање важно, аутор Вулетић каже да се противим интервенционистичкој политици државе којом се социјализују трошкови. То није тачно. Наиме, ја указујем на проблем моралног хазарда, то јест да државне интервенције у случају избијања кризе шаљу сигнал тржишту да се ризично (шпекулативно) понашање награђује, што даље

стимулише ризично понашање чиме проблем постаје нерешив. Али исто тако, кроз басну о цврчку и мраву, констатујем да

„...су бескрупулозни финансијски менаџери цврчци док би у улози мрава требало да се нађу регулаторне власти чији је задатак да од злоупотреба штите марљиве и поштене грађане. Мислимо да је истина да, уколико би регулаторне власти допустиле да пропадну и законски одговарају они који су шпекулисали и који су енормно зарађивали док су ризике пребацивали на друге, би се неке будуће генерације шпекуланата запитале два пута пре него што би се упустиле у ову авантуру. Међутим, за разлику од Фонтенове басне, како искуство Велике депресије показује, због комплексности финансијског система и мреже међусобних дуговања, у том случају не би умро од глади само цврчак већ би умро и велики број мрава (Радоњић, 2009а, стр. 50).”

Дакле, када је већ дошло до кризе, како се не би поновила Велика депресија, држава мора да интервенише и у том смислу ја немам никакве дилеме. Кључ је у томе да се избегне да се дође до ове ситуације кроз континуирано праћење развоја финансијских тржишта на основу којег се континуирано прилагођава законска регулатива. Циљ је превенција. Када криза избије, интервенција је неопходна. Још једна мала напомена: ја се не залажем како Вулетић каже за „стварање регулаторних органа (Вулетић, 2013, стр. 17)” који би били у обавези да континуирано прате развојне тенденције у финансијском сектору и да у складу са перципираним тенденцијама прилагођавају законску регулативу. То нигде не пише у мом тексту из простог разлога јер регулаторни органи већ постоје.

Све у свему, мислим да Вулетићев приступ којим покушава да подвуче јасну разлику између економије и социологије и инсистира на томе да економисти нису у стању да објасне економску кризу без помоћи социолога није научно основан. Када ово кажем, мислим на чињеницу да је велики број проблема којима се баве социолози и економисти исти, да некада дајемо исте, некада сличне, а некада различите одговоре. И то није само карактеристично за различите науке већ и у оквиру сваке појединачне науке постоје различити гласови кроз које се артикулишу различита, понекад чак опречна, мишљења. Монетаристи, нови класици, нови кејнзијанци, бихевиорални економисти и посткејнзијанци (дакле кејнзијанизам и кејнзијанско, а не кензијанизам и кензијанско како Вулетић пише на 20. страни јер је у питању Кејнз, а не Кенз) ће, у највећем броју случајева, дати различит одговор на исто питање.

То значи да, када аутор покушава да направи разлику између домета економије и социологије, онда мора да узме у обзир различите економске школе, пошто су питања која Вулетић отвара у свом

раду питања која поставља посткејнзијанска економска школа на коју се аутор несвесно позива када помиње феномен финансијализације (financialization).⁴ Такође, Вулетић у фусноти 10 храбро истиче да међу

„познатијим светским економистима који су истакли потребу преиспитивања постојећих односа су Стиглиц (Stiglitz) (2002), Кругман (2010), Рејнарт (Reinert) (2006). Много пре њих, социолози попут Волерстина (Wallerstein) (2004/1995), Бурдијеа (Bourdieu) (1999), Бека (1999), Аригија (Arrighi) (2011/2004) итд, указали су на проблеме који су на крају довели до настанка велике економске и друштвене кризе (*Ibid*, стр. 15).”

На овај начин Вулетић заправо ставља набројане социологе у први план, при чему не поседује основне информације када је у питању ова проблематика. Сувишно је рећи да је Вулетић овде помену само неке савремене економске теоретичаре који се баве овом темом. Међутим, ова тема датира одавно и много је познатих економиста који су доводили у питање владајуће (mainstream) економске постулате од тридесетих година прошлог века наовамо. Можемо да издвојимо, на пример Chick (1983), Davidson (1972), Fisher (1932), Galbraith (1954; 1975; 1990), Keynes (1936), Kindleberger (1978), Minsky (1975; 1986), Shackle, G. L. (1955).

Исто тако, не могу да не приметим неке парадоксе у Вулетићевом тексту. Вулетић на 13. страни

„указује на преовлађујуће гледиште да је актуелна криза по свом карактеру економска или још уже – финансијска. Отуда следи да одговор на питање о њеним узроцима и начинима превазилажења могу дати само експерти за област међународних финансија. Да ствар буде тежа, начин на који је у почетку проблем формулисан и представљен од стране економских експерата био је у тој мери неразумљив и неприступачан свима ван њиховог круга да се чинило да је разумевање кризе заиста потребно врхунско економско знање што је додатно дестимулисало приступ других професија овом проблему (*Ibid*, стр. 13).”

Дакле, узрок зашто социолози нису раније реаговали на теку-

⁴ У закључку свог рада, аутор Вулетић се позива на немогућност неокласичне економске школе да пружи одговоре на питања која он поставља. Под један, неокласична економска школа је била актуелна од последње трећине 19. века па све до почетка Велике депресије. Дакле, данас, Вулетић може само да говори о настављачима неокласичне економске школе као што су монетаристи или нови класици. Под два, као што сам поменуо, неокласичан приступ је само један од многобројних приступа у економској науци.

Посебно добри текстови на тему финансијализације светске економије се налазе у научном часопису *Journal of Post Keynesian Economics*/Winter 2012–2013, Vol. 35, No.2.

ћу финансијску кризу је оправдан и налази се у неразумљивом језику који користе економисти. Истовремено, у поменутој фусноти 10 на 15. страни његовог текста потом Вулетић тврди да су много пре савремених економиста као што су Стиглиц, Кругман и Рејнарт (правилно се изговара Рејнерт), истих тих који су превели неразумљиве економске термине на приступачан језик чиме су се стекли услови да се социолози укључе у расправу, социолози попут Волерстина, Бурдијеа итд. указали „... на проблеме који су на крају довели до настанка велике економске и друштвене кризе (*Ибид*, стр. 15).”

Даље, Вулетић истовремено тврди да економисти нису у стању да сами објасне кризу, те им је стога неопходна помоћ социолога док је са друге стране, да би се социолози уопште укључили у анализу текуће финансијске кризе, било потребно да претходно економисти преведу неразумљиве економске термине на приступачан језик који би они разумели. Не могу да се отнем утиску да на овај начин Вулетић себи ускаче у уста јер непотребно ограничава домете и капацитете социологије као науке да пружи одговоре на питања која су везана за узроке кризе.

Исто тако, Вулетић пише да је недавно, тек пошто су савремени економисти превели неразумљиве економске термине на приступачан језик, „...постало јасно шта се крије иза егзотичних термина као што су хед фондови, секујтеризација, фјучерси, опције, деривати итд (*Ибид*, стр. 13).” На првом месту, једина развојна тенденција финансијских тржишта која је релативно нова је секјуритизација. Први хед фонд (hedge fund) је основао професор социологије са Универзитета Колумбија, Алфред Винслоу Џонс (Alfred Winslow Jones) 1949. године. Термин „хед фонд” за институције које истовремено заузимају кратку (short position) и дугу позицију (long position)⁵ у хартијама од вредности је први пут употребљен у магазину Форчн (Fortune) 1966. године. Хед фондови су доспели у жижу јавности 1998. године, када је потенцијални колапс америчког хед фонда „LTCM” озбиљно запретио стабилности светске привреде. Даље, фјучерси (futures) и опције (options) су финансијски деривативи (financial derivatives). Прво стандардизовано тржиште за фјучерс уговоре је основано у Чикагу (Chicago Board of Trade) 1864. године. Опцијама се увелико трговало двадесетих година прошлог века, док се први пут њима стандардизовано тргује од 1973. године на Chichago Board Options Exchange.

⁵ Кратка позиција или продаја без покрића (short selling) је продаја хартија од вредности за које трговац очекује да ће пасти у вредности. У тренутку продаје трговац не поседује хартије од вредности за које је антиципирао пад у вредности већ их позајмљује од свог брокера. Супротно краткој позицији, у дугу позицију улазе хартије од вредности које трговац купује са намером да их у блиској будућности скупље прода.

У наставку реченице Вулетић потом закључује да је, пошто су економисти превели неразумљиве економске термине на језик који су социолози у стању да разумеју, „постало јасно да за разумевање актуелне кризе финансијска знања нису довољна, већ је неопходно проблем посматрати шире, дубље и у временској перспективи (Ибид, стр. 13).“ Овде је важно скренути пажњу аутору и широј читалачкој публици да су финансијска знања само део корпуса економских знања.

Такође, Вулетић само узгред помиње проблем стагфлације седамдесетих година прошлог века у Америци, не претпостављајући да се заправо иза тог феномена налази успон класе новчаних рентијера. Паралелно са активирањем процеса дерегулације, долази до раста нестабилности америчког финансијског система, што је изискивало све чешће интервенције Система федералних резерви у виду експанзивне монетарне политике како се криза ликвидности не би трансформисала у финансијску кризу ширих размера. Пошто истовремено са креацијом новца који је био усмерен на санирање финансијског сектора није дошло до пораста у производњи и запослености, дошло је до пораста у инфлацији без растуће запослености. Дакле, управо је стагфлација била појавни облик растуће финансијализације америчке економије која води трансферу профита из реалног у финансијски сектор, расту у доходовној неједнакости и стагнацији наднација.

Закључно, нема сумње да је интердисциплинарни приступ у решавању друштвене проблематике супериоран. Стога, када се тражи одговор на питање узрока финансијских криза знања из економије, историје, психологије и социологије су више него драгоцене јер свака од наведених наука осветљава различите аспекте проблема омогућавајући нам да дубље разумемо истраживани проблем. Штетно је повлачити оштре границе између друштвених наука, посебно када су у питању псеудоразлике, јер су тако све дисциплине на губитку. Да не помињемо да такав приступ, у овом конкретном случају, нема никаквог научног оправдања.

ЛИТЕРАТУРА

- Вулетић, В. (2013). Социолошки поглед на светску економску кризу. *Теме*, 37(1), 11–31.
- Galbraith, J.K. (1954). *The Great Crash 1929*. London: Penguin Books (1992).
- Galbraith, J.K. (1975). *Novac – odakle je došao, gde je otišao*. Beograd: Grmeč (1997).
- Galbraith, J.K. (1990). *A Short History of Financial Euphoria*. London: Penguin Books (1994).
- Gray, J. (1998). *False Dawn. The Delusions of Global Capitalism*. New York: The New Press.
- Dunkley, G. (2004). *Free Trade. Myth, Reality and Alternatives*. London & New York: Zed Books.

- Davidson, P. (1972). *Money and the Real World*, New York: John Wiley & Sons.
- Keyens, J.M. (1936). *Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca*. Beograd: Kultura (1956).
- Keynes, J. M. (1937). The General Theory of Employment: Summary. *Quarterly Journal of Economics*, February, 209–223.
- Kindleberger, C.P. (1978). *Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises*. 1th ed., New York: John Wiley & Sons.
- Minsky, H. P. (1975). *John Maynard Keynes*. New York: The McGraw-Hill (2008).
- Minsky, H.P. (1986). *Stabilizing an Unstable Economy*. New York: The McGraw-Hill (2008).
- Радоњић, О. (2009а). Узроци текуће глобалне финансијске кризе: магла која је успешно продата, *Нова српска политичка мисао*, 17(3–4), стр. 25–54.
- Радоњић, О. (2009б). Keynesova теорија конвенционалног одлучивања на финансијским тржиштима, *Социологија*, 51(4), 337–364.
- Shackle, G.L. (1955). *Uncertainty in Economics*. Cambridge : Cambridge University.
- Soros, G. (2008). *The New Paradigm for Financial Markets: The Credit Crisis of 2008 and What it Means*. New York: Public Affairs.
- Fisher, I. (1932). *Booms and Depressions*. New York: Adelphi Company.
- Fisher, I. (1933). The Debt-Deflation Theory of Great Depression. *Econometrica*, 1(4), 337–357.
- Chang, H-J. (2002). *Kicking Away the Ladder. Development Strategy in Historical Perspective*. London: Anthem Press.
- Chang, H-J. (2007). *Bad Samaritans. The Myth of Free Trade and the Secret History of Capitalism*. New York, Berlin, London: Bloomsbury Press.
- Chick, V. (1983). *Macroeconomics After Keynes*. Cambridge, Mass: MIT Press.